

patrimonis fràgils

CEMENTIRIS RURALS

Els cementiris, juntament amb les sagreres, han estat els espais urbanístics més vulnerables dels pobles, viles i ciutats, i han patit els efectes de l'especulació urbanística més dura i salvatge. Al fons hem de veure-hi la transformació radical del concepte de la mort, avui dia un tema tabú malgrat l'ús, abús i vulgarització que en fan els mitjans audiovisuals –pensem en les sèries CSI o A dos metros bajo tierra–, potser a causa d'una certa necrofilia.

XAVIER SOLÀ > TEXT

S'ha passat de la familiaritat que els nostres avantpassats hi tenien, en el seu entorn més immediat i pròxim, de la convivència, quotidianitat i «domesticació» de la mort –tal com ho va definir Philippe Ariès– fins a la desvinculació total i el seu relegament a llocs apartats, allunyats definitivament de la vista i de la gent. Enrere han quedat els bisbes posttridentins i il·lustrats que maldaven, en va, per la preservació de tota mena d'intrusions amb la prohibició de filar llana, estendre roba, assecar canem o abocar escombraries als cementiris, l'obligació de tallar-ne els arbres o netejar les males herbes que hi creixien com boscos espessos, i la construcció de murs perimetrals i trenca-passes per evitar que els animals salvatges desenterressin els ossos i cadàvers.

Avui dia costa trobar un cementiri que es conservi tal com va ser concebut i utilitzat des de fa mil anys, amb una continuïtat històrica, sense interrupcions, al costat o rere l'església, sense que faci nosa ni molesti. Una excepció, però segurament n'hi ha altres, es dona a la petita parròquia de Les Encies (les Planes d'Hostoles), on per accedir a l'església cal passar o traspasar, simbòlicament, el món dels difunts sense dificultats aparents. Ben pocs d'aquests

>> Parròquia de les Encies (les Planes d'Hostoles).

cementiris han estat excavats i documentats (Canapost, Sant Pere de Besalú o Porqueres), mentre que la majoria han estat arrasats. S'han perdut desenes d'ocasions per poder contrastar, de nou, les evidències arqueològiques i les documentals i posar en evidència rituals i pràctiques funeràries. Menys sort

Avui dia costa trobar un cementiri tal com va ser concebut i utilitzat des de fa mil anys

encara han tingut i més maltractats han estat els fossars i les fosses comunes –destinades a la gent anònima, pobres o morts de pesta– o les tombes del sòl de les esglésies, amb làpides desgastades –amb importants excepcions, com la catedral de Girona o Castelló.

Cal buscar les raons de fons que hi ha darrere d'aquests canvis. A final del segle XVIII, el rei Carles III (1787) va desplaçar els cementiris fora de les viles i ciutats, al·legant mesures higienistes i sanitàri-

>> *Per accedir a l'església de les Encies cal passar, simbòlicament, pel món dels difunts.*

es, atès el creixement demogràfic i urbà d'aleshores. Malgrat la legislació, els canvis d'emplaçament van ser molt lents i graduals –com el de Figueres, que va ser creat el 1817–, i s'allargaren fins avançat el segle xx –propiciats per la Guerra Civil–. Llavors també es prohibia enterrar dins les esglésies, per les males olors, les rates o el desnivell dels paviments i lloses, i les entrades i els porxos –avui en bona part suprimits– van convertir-se en una solució a mig camí, com a Cogollers. A més, els cementiris van veure reduït el seu espai en ser envaïts per les ampliacions de les esglésies i les noves capelles que s'afegien als cossos de les naus.

Alguns cementiris es van alçar just al davant de la porta de l'església, a escassos metres, emmurallats; és el cas, per exemple de Ridaura, Sant Julià del Llor o Sant Martí Sacalm. Altres que s'havien construït en els segles xix i xx darrerament han pres un nou significat i relleu, s'han patrimonialitzat i convertit en «llocs de memòria» (Pierre Nora), segons l'estètica contemporània, i paral·lelament ha caigut la seva importància religiosa –la imparabla davallada de feligresos– i s'han anat abandonant gradualment les visites periòdiques als familiars traspassats –ara limitades

massivament a Tots Sants–. Al litoral, la seva ubicació ha estat primordial; les vistes al mar van crear un marc espectacular –el vaivé suau de les ones, la línia de l'horitzó, la fi de l'home o l'abstracció de l'infinit–, fins al punt que Pla va dir que el cementiri de la Jonquera era el més bonic de la Mediterrània vist des del mar. Avui són centres gairebé turístics i ja formen part de rutes culturals –amb guies detallades incloses– que en ressalten l'arquitectura, les tombes i els panteons, de Rafel Masó o Puig i Cadafalch, i les escultures funeràries de més o menys caràcter artístic: ja no només es valoren les imatges malenconioses de Llimona, Vallmitjana, Smith o Arnau, de Lloret de Mar o Arenys, sinó que (quasi) qualsevol monument funerari és posat de relleu si s'emmarca dins el context de la burgesia emprenedora del

Aquest procés s'ha radicalitzat en els últims anys: fosses comunes, inhumacions segons noves confessions, cementiris de cendres...

segle xix, o bé de religions secretes, com la maçoneria, a Sant Feliu de Guíxols. I encara més si pren ressos literaris, per exemple Romanyà, amb Mercè Rodoreda, o pictòrics i fotogràfics, com els de Rusiñol pintant el cementiri vell dels frares de la Bisbal o Salvany retratant el de Tossa, on l'avinguda de xiprers esdevé l'element indispensable. Això posa en evidència dos aspectes sociològics convergents: la direcció o ampliació dels nous interessos culturals (la necessitat d'un reclam-estrella per atraure un nou turisme, avorrit de veure sempre el mateix), i el tomb radical de significat d'aquest espai a redós del de la mort.

Tot plegat, els últims anys aquest procés s'ha radicalitzat, per convertir-se en un punt calent, i s'ha ampliat l'espectre temàtic de la polèmica: les fosses comunes (del jutge Garzón), les inhumacions segons les noves confessions religioses, els cementiris de cendres en plena natura (a l'Alta Garrotxa), la seva arquitectura postmoderna, l'abandonament o recuperació de vells nínxols, les ampliacions, els columbaris cineraris, etc.

Xavier Solà i Colomer
és historiador